

Əliş Ağamirzəyev
Bakı Dövlət Universiteti

BİRİNCİ DALĞA RUS MÜHACİRƏT ƏDƏBİYYATININ PARLAQ SİMASI – İVAN BUNİN

Açar sözlər: *Buninin yaradıcılığı, rus mühacirət ədəbiyyatı, klassik rus ədəbiyyatı*

Keywords: *Bunin's creativity, classical Russian literature, Russian literature in emigration*

Ключевые слова: *творчество Бунина, литература русского зарубежья, классическая русская литература*

2020-ci ildə XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində dünya ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində layiqli yer tutmuş rus mühacir yazıçısı İvan Alekseyeviç Buninin anadan olmasının 150 illiyi qeyd olunacaqdır. Klassik rus ədəbiyyatının sonuncu mögikanlarından sayılan İvan Buninin yaradıcılığı, demək olar ki, hər zaman həm Qərb, həm də sovet ədəbiyyatşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Xüsusən də ötən əsrin 90-cı illərindən sonra postsovet məkanında yazıçının yaradıcılığı bütün aspektlərdən araşdırmaya cəlb edilmiş, əsərlərinin hərtərəfli tədqiq olunmasına başlanılmışdır. SSRİ-nin dağılması uzun illər ədəbiyyatşünaslıq elminin diqqətindən kənar saxlanılmış, daha doğrusu, qadağan olunmuş mühacirət rus ədəbiyyatı xəzinəsinin öyrənilməsinə təkən vermiş, bu sıradan birinci dalğa rus mühacirət ədəbiyyatının tanınmış siması İ.Buninin qürbətdə qələmə aldığı əsərlərin, həmçinin yazıçının keşməkeşli mühacir həyatının hərtərəfli öyrənilməsinə şərait yaratmışdır.

Rusiyada bolşeviklər inqilabından sonra yeni gələn ideologiya ilə barışmayan bir çox ziyalı kimi İ.Bunin də mühacirətə üz tutmaq məcburiyyətində qalmışdır. Dövrünün tanınmış yazıçılarından olduğu üçün onun mühacirəti rus ədəbi mühitində dərin iz buraxır. Xüsusilə tənqidçilər üçün böyük çətinliklər yaranır. Ədəbi mühitdə kifayət qədər məşhur bir yazıçını birdən-birə “unutmaq”, onun haqqında heç nə yazmamaq mümkün deyildi. Buna görə də yeni proletar ədəbi tənqidi vəziyyətdən çıxış yolu kimi Buninin yaradıcılığını deyil, yeni seçimini kinayə obyektinə çevirir. Onun haqqında “Böyük Oktyabr inqilabını dərk etmədi”, “doğma ocaqdan aralandı”, “öz istedadını yeni bərqərar olmuş fəhlə-kəndli hakimiyyətinin əleyhinə yazılan məqalələrə sərf etdi”, “həmişəlik tarixə gömülmüş köhnə Rusiyanın xatirələrinə qapandı” və s. kimi istehzalı fikirlər səsləndirilir [1, s.269]. Hətta bir sıra məqalələrdə onun istedadının söndüyü belə iddia olunur. Sovet ədəbi tənqidindəki bu tendensiya 50-ci illərin ortalarına qədər davam edir.

Stalinin ölümündən sonra İ.Buninin yaradıcılığı, bir növ, bəraət alaraq sovet ədəbiyyatına qaytarılsa da, SSRİ-nin dağılmasına qədər bu zəngin ədəbi irs sovet ideologiyası prizmasından təhlil edilmişdir. Yazıçının həyat və yaradıcılığının əsas

məqamlarının obyektiv mənzərəsi yaradılmamış, onun inqilabaqədərki və inqilabdan sonrakı əsərləri arasındakı üzvi bağlılıq diqqətə alınmamış, mühacirətdə olsa da, doğma torpağından ayrı düşməsinin onun yaradıcılığına mənfi təsir göstərməməsi, daima əsərlərində rus milli ruhunu yaşatması kimi məqamlara işıq salınmamışdır.

İ.Bunin bütün yaradıcılığı boyu klassik rus ədəbiyyatının ənənələrini davam etdirmişdir. O, altmış ildən artıq davam edən yaradıcılığı dövründə dünya ədəbiyyatını bir çox əvəzsiz əsərlərlə zənginləşdirmiş, öz müasirlərinin – həm inqilabaqədərki Rusiyadakı, həm də mühacirətdəki bütün sosial qruplardan olan insanların bədii obrazlarını yaratmışdır. Yaradıcılıq karyerasının tən yarısını Rusiyada (1887-1920), digər yarısını isə Fransada (1920-1953) davam etdirən İ.Buninin əsərlərinin sayı göstərir ki, sovet tənqidçilərinin fikirlərinin əksinə olaraq, o, mühacirətdə də eyni məhsuldarlıqla yazıb-yaratmışdır. Yaratdığı əsərlərin bədii gücünə gəlincə, mühacirət yaradıcılığı inqilabaqədərki yaradıcılığından hətta bəzən daha çox diqqəti cəlb edir.

Buninin yaradıcılığında klassik rus ədəbiyyatının ənənələri hökmranlıq edir. O, realist idi, obrazlı yaddaşı, xalq dilinə, folklorla dərinlən bələd olması, bədii ustalığı və ədəbi azadlığı, ifadə məharəti ona hadisə və düşüncələri olduğu kimi, real təsvirlərlə verməyə imkan yaradırdı. Bütün bunlara görə ki, Bunin ədəbiyyata həmin dövr üçün xarakterik olmayan mövzu və ifadələri gətirdi, bu gün də hamını öz qeyri-adiliyi ilə təəccübləndirən, heç kimlə müqayisə olunmayacaq Bunin üslubunu yaratdı. O, “kiçik formalar” ustası, rus dilinin mükəmməl bilicisi kimi, öz rəngarəngliyi, ahəngdarlığı, ritmik ifadə vasitələri ilə seçilən üslubunu ortaya qoydu.

Bunin insan qəlbinin bütün çalarlarını ifadə edən, incə ruhlu lirik idi. Onun, demək olar ki, bütün əsərləri sevgiyə həsr olunmuşdur. Əsərlərindəki süjetlərdə ətrafdakı hər şey dağılır, insanlar özləri üçün, bəşəriyyət üçün nə isə qurub-yarada bilmirlər. Əgər bərbad bir dövrdə yaşayırlarsa, cəmiyyət gündən-günə tənəzzülə uğrayırsa, insanlar necə xoşbəxt ola bilərlər?! Yazıçının yaradıcılığında ilkin fəlsəfi mövzu elə bu idi. Onun qəhrəmanları heç vaxt xoşbəxt ola bilmirlər – yalnız müəyyən bir anlıq xoşbəxtliyi dadırlar. Ancaq bunun üçün də böyük bədəllər ödəyirlər. Bunin əsərlərində obrazlarının fərdi xoşbəxtliyini deyil, onların yaşadığı hissləri təsvir edir. Obrazlarının sevgisi dillərə dastan məhəbbət deyil, adi, sıradan sevgi hekayətləridir. Lakin o, bu adi sevgi hekayətləri ilə həmin dövrün bütün qarışıq hadisələrini, mənəvi sarsıntıları ustalıqla təsvir edir, real hadisələr prizmasından daha böyük problemləri qabardır.

İ.Bunin insan taleləri və cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarına münasibətdə idealist idi. Mənəvi faktorların və idealların cəmiyyətdə əsas hərəkətverici qüvvələrdən olduğuna inanırdı. Hətta təbiətin insan taleyinə təsirinə böyük önəm verirdi. Onun ideali insanları xoşbəxt görmək arzusu, insanları təbiətin əsrarəngiz gözəlliyinə, dini-mənəvi dəyərlərə, mədəniyyət və incəsənətə sövq etmək, həyat və sevginin ahəngdarlığını göstərmək idi. Bütün yaradıcılığı boyu “əbədi və əsrarəngiz”, “gözəl və həqiqi” dini-mənəvi dəyərlərə müraciət etsə də, o, illüziyalara qapılmır, insanların mənəvi aləminə nüfuz etməklə onların həyatını fəlsəfi-emosional aspektdən öyrənməyə, duymağa çalışır. Onun üçün sağlam bünövrə, saf başlangıç böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Bir müəllif kimi Buninə dünyanı ağılla, məntiqi ardıcılıqla dərk etmək, duymaq kimi xüsusiyyətlər xasdır. O, lirikasında təkcə xristianlığın deyil, digər dinlərin də motivlərinə müraciət edir, bununla həyatı tam dolğunluğu ilə təsvir etməyə çalışır. Bu, onun estetik idealının bədii aktı kimi özünü göstərir: şəxsiyyətlə dünyanın, insanla təbiətin, bugünlə keçmişin, bütün xalqların və irqlərin harmoniyası kimi. O bu harmoniyayı insanın qəlbi ilə bütün bəşəriyyəti duymasında görür və əsərlərində bu ahəngdarlığı əks etdirirdi. Buninin tarixi-ədəbi asosiasiyaları bəşəriyyətin əbədiliyinin əlamətləri kimi nəqletmənin məkan-zaman xarakterini dünyanın sonsuzluğu, sürətlə ötüb keçməsi ilə bərabərləşdirir. İnsanın mənəvi aləmi ilə fəaliyyətinin təbii vəhdətinə onun təbiətlə, ətraf aləmlə bütünləşməsində baxılır. Bu, xüsusilə onun nəsrində daha qabarıq hiss olunur (“San-Fransiskolu cə-nab”, “Antonov almaları”, “Arsenevin həyatı” və s.).

İvan Buninin obrazları çox rəngarəng və müxtəlifdir, o, San-Fransiskolu cə-nabda da, dülgər Averkidə də öz düşüncələrini, dünyanı, onun bir parçası olan insan taleyinin keşməkeşlərini göstərə bilirdi. Onun ədəbi-fəlsəfi aləmində dünyanın axarı sivilizasiyanın, müharibələrin amansızlığına, saxtakarlığına, hissiyatsızlığına, sosial kataklizmlərə qarşı qoyulur. Mərhəmətin, gözəlliyin, vicdanın, mənəvi dəyərlərin bu amansızlıqları məhv edib unutturacağına inam oyadılır.

Məhz bu ədəbi-fəlsəfi, bəşəri dəyərlərinə görə İvan Bunin bu gün də çoxsaylı əsərləri, yaratdığı nadir bədii obrazları ilə təkcə rus ədəbiyyatının deyil, dünya ədəbiyyatının nəhənglərindən sayılır. O, bütün həyatı boyu öz yolu ilə getmiş, heç bir ədəbi cərəyanın üzvü hesab olunmamış, heç bir siyasi partiyanın və ideologiyanın ideyalarını tərənnüm etməmişdir. “Bunin ədəbi mübahisələrdə nadir hallarda iştirak edirdi. Ömrünün əsas hissəsini kənddə və səyahətlərdə keçirirdi. Yenə də yazıçının öz qeydlərindən: “Mən heç bir ədəbi məktəbə daxil deyiləm, özümü nə dekadent, nə simvolist, nə romantik, nə də realist hesab edirəm. Məni ən çox psixoloji, dini və tarixi məsələlər maraqlandırır” [4, s.10]. Onun üçün rus mədəniyyəti, rus kimliyi, xalq, onun yaşantıları, insanların daxili aləmi və tələtəmləri əsas meyarlar olmuşdur. Milli kimliyə bağlılıq, milli əsaslar üzərindən bəşəri həyatı dərk etmək bütün yaradıcılığı boyu özünü göstərir. Yazıçı milli tipləri xüsusi həssaslıqla təsvir edir, əsərlərində klassik rus ədəbiyyatında hökmran olan “xalq nədir?”, “Rusiya nədir?” kimi suallara cavab axtarır, insanların psixoloji inkişafına hansı məqamların təsir etdiyini tapmağa can atır. Hər yeni əsərində bu tələtəmlü suallar inkişaf edərək daha kəskin xarakter alırdı.

Bütün bunlara görə İ.Bunin təkcə proletar ədəbiyyatının deyil, o dövrün burjuva tənqidçilərinin də hədəfinə tuş gəlirdi. Burjuva tənqidçiləri onu geri qalmaqda, yeni zamanla ayaqlaşmamaqda günahlandırırdılar. İlk baxışda onun qəhrəmanları köhnəlmiş obrazlar, motivləri isə arxaik hadisələr təsiri bağışlayırdı – yerli rus mülkədarlarının müflisləşməsi, kəndlərin yoxsullaşması, boşalması, ümitsizlik, mujiklərin qəddarlığı və s. motivlər yeni zamanla səsləşmirdi. Ancaq Buninin əsərləri ilk baxışda göründüyü kimi, darıxdırıcı, bəsit, köhnə motivli əsərlər deyildi, onun bədii dəyərini, daşdığı mənə yükünü, bəşəri ideyaları dərk etmək daha

mürəkkəb idi. Məhz yaradıcılığında əks etdirdiyi həmin dövrün psixoloji təlatümlərinə görə İ.Bunin XIX-XX əsrlər rus ədəbiyyatında əvəzsiz yer tutur.

20-ci illərin rus mühacirət publisistikası və ədəbi tənqidinə belə bir fikir hakim idi ki, sovet ədəbiyyatında rus milli kimliyinə, rus milli ənənələrinə dönüş başlayana qədər mühacirət ədəbiyyatı həmin ənənələri qoruyub saxlamalı, ədəbiyyatda yaşatmalıdır. Ancaq bu o demək deyildi ki, birinci dalğa rus mühacirət ədibləri inqilabaqədərki ədəbiyyatı təkrarlayır, klassik rus ədəbiyyatı ənənələrinə mühafizəkar yanaşırdılar. Bu ənənələrə İ.Bunin kimi ən sadıq yazıçıların belə yaradıcılığında yeni bədii ifadə vasitələrinə, fərqli yanaşmalara rast gəlinirdi. Mühacir rus ədəbi tənqidində Bunin yaradıcılığının təkrarsızlığı, özünəməxsusluğu, xüsusilə XIX əsr klassik rus ədəbiyyatı irsinə sıx bağlılığı haqqında geniş bəhs olunur, rus ədəbiyyatı ənənələrinin davam etdirilməsi istiqamətində onun yaradıcılığı örnək göstərilirdi. Ancaq Buninin əsərlərində də elə ilk mühacirət illərindən başlayaraq itirilmiş vətən həsrəti, doğma torpaq nigarançılığı özünü göstərirdi (“Son”, «Bıçınçılar»). O, bunu birbaşa mətnlə deyil, kontekstlə, xüsusi bədii ifadə vasitələri ilə təsvir edirdi. Hadisələr, obrazlar, onların daxili təlatümləri xüsusi nostalgiya ilə əks olunur, qəriblik, vətən nigarançılığı hissələrinə bürünürdü (“Günvurma”, “Lika” və s.). Mühacir həyatı hətta onun eşq, məhəbbətdən bəhs edən nəsrinə belə sirayət edirdi. Əvvəlki dövrlərə ehyam vuran sitatlara tez-tez müraciət olunurdu [2].

Kuprinin yaradıcılığı kimi, Buninin yaradıcılığı klassik rus ədəbiyyatının ideya-yaradıcılıq prinsip və ənənələri ilə sıx bağlı idi. Lakin o, qoruyub saxlamaq istədiyi realist ənənələri yeni keçid dövrünün prizmasından dərk edirdi. Heç zaman etik və estetik tənəzzülə, ədəbi modernizmə rəğbət göstərməsə də, öz üzərində həmişə “yeni sənətin” meyillərinin müəyyən təsirini hiss etmişdir.

Qədim, ancaq XIX əsrin sonuna yaxın tamamilə müflisləşmiş zadəgan nəslindən olduğuna görə Buninin estetik görüşləri əyalət zadəgan mədəniyyəti mühitində formalaşmışdı. Uşaqlıq illərinin təəssüratları sonralar yazıçının mülkədar mülklərinin süqutu, həm mülkədar malikanələrini, həm də kəndli daxmalarını bürümüş yoxsulluq, sadə rus kəndlisinin sevinci və kədəri haqqında yazdığı əsərlərində öz əksini tapmışdır. O, əsərlərində Rusiyanın necə yavaş-yavaş dağılmasını, malikanələrin tərk edilməsini, kəndlərin seyrəkləşməsini, burjuaziya münasibətlərinin kəndə sirayət etməsini elə ustalıqla təsvir edir, rus kəndlisinin müxtəlif xarakterli obrazları ilə elə canlı təqdim edir ki, həmin dövrün bütün ağrı-acılarını, təlatümlərini duymaq olur. Yazıçı, sanki Rusiyanı gözləyən sosial qabarmaları əvvəlcədən duyur, ətrafdakı sosial haqsızlıqların, ədalətsizliyin, zalımlığın Rusiya imperiyasını uçuruma, dağılmağa apardığını qorxu ilə gözləyirdi.

Bunin Oktyabr inqilabından bəhs edən məşhur “Arsenyevin həyatı” əsərində baş verən prosesləri bütün çılpalıqları ilə təsvir edir. O, rus ədəbiyyatında bolşevik inqilabını qəbul etməyən və ömrünün sonuna qədər də bu fikrini dəyişməyən nadir yazıçılardan idi. Mühacirətin ilk illərində onun vətənə qayıtma ümidi, doğma yerlərə dönmək ehtirası əsərlərinə də sirayət edirdi. Sanki bütün əsərləri yarımcıq, bitməmiş hekayə xarakteri daşıyır. Bütün bu ümid, vətənə dönmə həsrəti,

iztirablar onun “Arsenyevin həyatı”nda Rusiya, inqilab haqqında düşüncələrini ifadə etməsinə zəmin yaradırdı.

“Arsenyevin həyatı” romanı İ.Buninin sanki öz avtobioqrafiyası, Rusiya haqqında, onun təkrarolunmaz təbiəti, özünəxas mədəniyyəti, milli ruhu haqqında monoloqudur. Ancaq burada hadisələr, baş verən dəyişikliklər sadəcə sadalanmır, faktlar təhlil olunur, düşüncə süzgəcindən keçirilərək ortaya qoyulur. Uşaqlıq illərindən başlayaraq malikanədə, gimnaziyada keçirdiyi günlər, rus təbiətinin əsrarəngizliyi, müflisləşən mülkədar həyatı və s. yazıçının öz düşüncələrini, fəlsəfi və etik konsepsiyasını göstərməyə xidmət edir.

Romanın əsas məğzi insan şəxsiyyətinin ucalığıdır. Burada mahir söz ustasının etirafları, yarım əsrlik Rusiya tarixinin, hadisələrinin ümumiləşdirilmiş xülasəsi ilə həmin dövr insanların daxili iztirabları təsvir olunur. Təbiətə, kənd həyatına, onun estetikasına bağlılıq romanda milli koloritin ön plana çıxmasını şərtləndirir. Buninin “Arsenyevin həyatı”nda və digər əsərlərində göstərdiyi rəssam, yaradıcı şəxsiyyətlər oxucuya ilk dəfə özünü dünyadan təcrid olunmamış, ayrı düşməmiş kimi hiss etməyə çağırır, oxucunun “mən rusam və Rusiyada yaşayıram” inamını özünə qaytarırdı [3]. Bunin obrazlarında rus milli xarakterinin bəşəri dəyərlər daşıyıcısı kimi məziyyətlərini qabardırdı. Onun yaradıcılığında qədim İsrail torpaqlarından Hindistana qədər, müxtəlif dövlətlərin və dövrlərin obrazları canlandırılsa da, əsərlərində bütpərəstlik, Şərq və digər motivlərin geniş yer almasına baxmayaraq, Bunin, heç vaxt özünün rus mədəniyyətinin nümayəndəsi olduğunu unutmur, əsərlərində Rusiyanın, rus insanının bəlalərini daha çox qabardırdı.

Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görüləndən sonrakı dövrdə Buninin yaradıcılığı esseistika sahəsində axtarışlarla zənginləşir: "Tolstoyun azad edilməsi" (1937), "Çexov haqqında" (1953, tamamlanmamışdır) kimi əsərlərini qələmə alır. Məlumdur ki, tarixi-ədəbi mənada esseizm XX əsrin əvvəllərində aktuallaşmış və ilk növbədə, modernist mədəniyyət və hadisələrinin bu və ya digər formada onunla səsleşməsi ilə bağlı olmuşdur. D.S.Merejkovski, A.M.Remizov, M.İ.Svetayeva, V.F.Xodaseviç, K.D.Balmont və başqalarının yaradıcılığında esse aydın şəkildə əksini tapmışdır. Bunin yaradıcılığında da esse janrı 1920-ci illərin lirik-fəlsəfi hekayələrindən başlayaraq təcridən aktuallaşmış və Tolstoyla Çexov haqqında esselərə kimi dərinləşərək yetkinləşmişdir.

Buninin iki – “Tolstoyun azad edilməsi” və “Çexov haqqında” esselərinin əsasını onun L.N.Tolstoy şəxsiyyətinə dərin hörməti və A.P.Çexovla dostluq münasibətləri təşkil edirdi. Hər iki essədəki təsvirlərə müəllifin baxış bucağı əvvəldən fərqli idi. “Tolstoyun azad edilməsi” əsərində Tolstoyun şəxsi xüsusiyyətlərinə toxunulmur, əsas vurğu yazıçının mənəvi bioqrafiyasının ontoloji təfsirinə, onun əsərlərinin məcazi toxumasında əks olunmuş Tolstoy fəlsəfəsinə yönəldilir. Bu, ilk növbədə, həyat və ölüm, gerçəkliyin dərk edilməsinin qeyri-rasional yolları, hissiyyat aləminə münasibətlə bağlı müəllifi “qəhrəmana” yaxınlaşdıran məişət bilgiləri ilə bağlıdır. Tolstoy haqqında esse Buninin özünüdərk etməsində vacib amilə çevrilir.

Çexovla isə Bunini daha hərtərəfli şəxsi tanışlıq birləşdirirdi. Bu səbəbdən ona həsr olunmuş essədə xatirə-bioqrafik element daha aydın ifadə olunurdu. Çexovun həyat yolunun təsviri essenin ana xətti kimi seçilir. İki yazıçının görüşlərinin “obyektiv” təsviri arxasında Çexovun daxili aləminin sirli xüsusiyyətləri ortaya qoyulur və bu da Buninin baxışlarındakı irsiyyət və özəl yaddaş aspektləri ilə bağlılıq təşkil edir. Çexovla bağlı mülahizələrinin nəqli genişləndikcə onun özünün klassikaya münasibətinə yekun qiymət verməyə çalışan müəllifin yaradıcı şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri daha parlaq ifadəsini tapır.

Həm “Tolstoyun azad edilməsi”ndə, həm də “Çexov haqqında” essələrdə bədii quruluş tamamilə lirik xarakter daşıyır: məhz özünü keçmişin və bugünün mədəniyyəti ilə müqayisədə dərk edən müəllif şəxsiyyəti essenin nüvəsi qismində çıxış edir.

Buninin bir yazıçı və ziyalı kimi məharəti onda idi ki, o, Rusiyanın və dünyanın taleyində əhəmiyyətli rol oynayan insan tiplərini duyur və onları əsərlərində təqdim edirdi. Bununla yanaşı, Bunin nəsrli həm də öz ahəngdarlığı, dilinin rəvanlığı, ritmikliyi, bədii mükəmməlliyi, ifadə vasitələri və təsvirlərinin əsrarəngizliyi ilə də seçilir. “Zadəgan nəsindən olan Bunin ömrünün Rusiyadakı dövrünü kənddə yaşadığı üçün həm canlı rus danışq dilini, həm də yuxarı təbəqənin ünsiyyətində işlənən ibarələri yaxşı bildiyindən, demək olar ki, rus yazışlarından heç birinin çatmadığı zirvələri fəth etmişdir. Dilin deyim, ifadə tərzinin həzinliyini onun kimi duyan olmamışdır. Obrazlar qalereyasını yaradarkən hər bir obrazın dilində aforizmlər və zərb-məsəllərlə danışaraq zəngin irs qoyub getmişdir [4, s.10].

Buninin yaradıcılığı realizm və modernizm estetik sistemlərinin çəkişdiyi və çulğışdığı XX əsrdə özündən söz etdirən əhəmiyyətli bir ədəbi hadisə kimi ortaya çıxdı. Klassik irsə, dərin bədii düşüncə kanonlarına, fərdi və milli-tarixi ənənəyə realist yanaşmaya bağlılığı ilə yanaşı, o, dövrün təlatümlərinə münasibətdə, obrazlılığın poetikasının inkişaf etdirilməsinə, psixoloji təsvir prinsiplərinə, ədəbi janr sistemlərinə münasibətdə modernizmə yaxın idi. Aktual estetik məsələlərə yanaşmada modernistlərə meyillənərək, modernizmdə formal eksperiment və nəzəri quruluşlar səviyyəsində qalanları öz yaradıcılığında inkişaf etdirirdi.

Öz fikir və düşüncələrini çəkinmədən ifadə etməsi sovet hakimiyyətini ondan imtina etməyə, haqqında mənfi rəy yaratmağa vadar etmişdi. O, demokrat deyildi, ancaq mütləqiyyətə də boyun əymirdi. Hiss və düşüncənin vəhdəti, mənəvi zənginlik və nəqlətmə ustalığı, Puşkin ənənlərinə, rus milli ruhuna, klassik ədəbi irsə bağlılığı Bunin yaradıcılığını XX əsr rus ədəbiyyatının ən nadir incilərindən biri kimi səciyyələndirir. Onun yaradıcılığı bütün özünəməxsusluğu ilə XX əsr üçün səciyyəvi olan realizm və modernizmin estetik sistemlərinin çəkişməsi və qarşılıqlı əlaqəsi işığında əlamətdar hadisəyə çevrilmişdi. Bunin, bədii təfəkkürün klassik aydınlığını və sərtliyini, milli-tarixi köklərə sadiqliyini qoruyub saxlamaqla yanaşı, obrazlılıq poetikasının, psixoloji təsvir prinsiplərinin və ədəbi janrlar sisteminin yenilənməsinə meyilliyi, aktual estetik məsələlərə baxışları, düşüncələrinin faciəvi təcrübəsi ilə tipoloji olaraq modernizmə yaxın idi.

İ.Buninin yaradıcılığı haqqında dünya ədəbiyyatşünaslıq elmində araşdırmalar aparılmış, yaradıcılığının müxtəlif aspektlərinə həsr olunmuş elmi-tədqiqat işləri yerinə yetirilmişdir. Hələ sağlığında, xüsusilə dövrünün məşhur ədəbi dərgilərində onun həyat və yaradıcılığına, nəşr olunmuş kitablarına həsr edilmiş çoxlu məqalələr, resenziyalar işıq üzü görmüşdü. İnqilabaqədərki rus ədəbiyyatşünaslığı, rus mühacirət ədəbi tənqidi, sovet ədəbiyyatşünaslığı və nəhayət, postsovet dövrü ədəbiyyatşünaslıq elmində İ.Buninin yaradıcılığı daim diqqət mərkəzində olmuş, onun çoxşaxəli ədəbi irsinin hərətərflü öyrənilməsinə tədqiqat işləri həsr edilmişdir. Belə elmi-tədqiqat işləri bu gün də davam etdirilir, bu məşhur söz ustasının yaradıcılığı, rəngarəng obraz və motivləri, ideyaları öyrənilir. Müasir ədəbiyyatşünaslıqda Bunin yaradıcılığına həsr olunmuş tədqiqat işlərində yazıçının ədəbi irsi daha çox dövrünün mənəvi-psixoloji sarsıntıları, tarixi-siyasi proseslər, XX əsr rus cəmiyyətində baş vermiş dəyişikliklər, sadə insanların yaşantılarının təhlili aspektindən öyrənilir, yazıçının dili və təkrarolunmaz üslubu, XX əsr rus ədəbiyyatına təsiri hərtərflü araşdırılır.

Xüsusilə ötən əsrin 90-cı illərindən, Buninin irsi vətənə qaytarılardan sonra buninşünaslıqda yeni istiqamətlər yaranmış, bu aspektlərdə tədqiqatlar intensivləşmişdir. Onun keşməkeşli həyatı, yaradıcılıq yolu və onun dünyagörüşü arasındakı ziddiyyətlər, poeziyasında Şərq motivləri, Şərq ənənələrinin yazıçının dünyagörüşünə təsiri, əsrin əvvəllərindəki fəlsəfi lirikası, dövrünün məşhur şair və yazıçıları ilə, sələfləri və müasirləri ilə əlaqələri, dünyagörüşlərindəki ziddiyyətlər və s. mövzularında çoxlu tədqiqatlar aparılmışdır. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Bunin şəxsiyyətinin və yaradıcılığının hələ də öyrənilməmiş tərəfləri var. Ədəbiyyatda zirvələr fəth etmiş, dünya ədəbiyyatına öz adını həkk etdirmiş söz ustası kimi onun yaradıcılığının hələ tədqiq olunmamış səhifələri qalmaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Афанасьев. И. А. Бунин. Очерк творчества. Москва: Просвещение, 1966.
2. Бицилли П. Бунин и его место в русской литературе // Россия и славянство. Париж, 1931. - 27 июня.
3. Климова Г.П. «Свет незакатный.»: Творческое наследие И.А.Бунина и мировой литературный процесс. Орел: Изд-во Орловск. гос. пед. ун-та, 1995. С.126-130.
4. Mövləli İ. Qürbətdə ölən yazıçı / İvan Bunin. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2013. С. 5-12.
5. Творчество И. А. Бунина в критическом сознании русского зарубежья (по страницам газеты «Последние новости») // Русское зарубежье: история и современность. М., 2013. Вып. 2. С. 184-203.

Summary

A Brilliant Figure of the First Wave of Russian Emigrant Literature – Ivan Bunin

The article discusses the literary destiny of the famous Russian writer, Nobel Laureate Ivan Bunin, and his place in the first wave of Russian emigrant literature. It is noted that the work of Ivan Bunin, one of the last moguls of classical Russian literature, has almost always been in the spotlight of literature. After the collapse of the Soviet Union, especially in the post-Soviet space, the writer's work is involved in all aspects of research, his works are thoroughly studied.

The article touches upon the life and work of the writer, who went abroad after the October Revolution and did not reconcile with the new ideology. It is emphasized that in the first years of emigration, the controversy surrounding his work, as well as the critical views of both proletarian critics and bourgeois literary critics, could not overshadow Bunin's work. It is noted that throughout his career I. Bunin continued the traditions of classical Russian literature, enriched world literature with many invaluable works. He created artistic images of his contemporaries – people from all social groups, both in pre-revolutionary Russia and in exile. As a writer and intellectual, Bunin senses the types of people who play an important role in the fate of Russia and the world and presents them in his works. His prose is also distinguished by its harmony, fluency, rhythmicity, artistic perfection, means of expression, and mystery of its descriptions.

Especially since the 90s of the last century, although a lot of research has been conducted on the life of the writer, his rich career, there are still unexplored pages of his personality and work. As a master of words who conquered the peaks in literature and made his name in world literature, lots of pages of his work has been explored not yet.

Резюме

Иван Бунин – блестящая личность первой волны русской эмигрантской литературы

В статье говорится о литературной судьбе, о месте блестящей личности в русской эмигрантской литературе, известного русского писателя, лауреата Нобелевской премии Ивана Бунина. Указывается, что творчество, считающегося последним из могикан русской классической литературы Ивана Бунина, всегда находилось, можно сказать, в центре внимания литературоведческой науки. После крушения советской власти, особенно в постсоветском пространстве, творчество писателя привлекается к исследованию во всех аспектах, его произведения всесторонне изучаются.

В статье затрагиваются творческий путь и труднейшая жизнь писателя, уехавшего на чужбину после Октябрьской революции из-за неприятия новой, идущей за ней, идеологии. Акцентируется внимание на полемиках вокруг его творчества в первые годы эмиграции, на то, что ни пролетарские рассуждения, ни критические рассуждения буржуазных литературоведов не бросили тень на творчество Бунина. Указывается, что И. Бунин на протяжении всего своего творчества продолжил традиции русской классической литературы, обогатил мировую литературу многими незаменимыми произведениями. Он создал литературные образы людей – своих современников из всех социальных групп как дореволюционной России, так и эмиграции. Бунин как писатель и интеллигент чувствует типаж людей, играющих важную роль в судьбах России и мира, и представляет их в своих произведе-

ниях. Его проза выделяется также своей гармоничностью, красочностью языка, ритмичностью, художественным совершенством и разнообразием средств выражения и изобразительности.

Хотя и проводились многочисленные исследования, посвященные труднейшей жизни и богатейшему творческому пути писателя, особенно начавшиеся с 90-х годов прошлого столетия, еще остаются неизученные страницы личности и творчества Бунина. Еще остаются неизученными страницы его творчества как мастера слова, покорившего вершины в литературе и запечатлевшего свое имя в мировую литературу.

Rəyçi: fil.e.d, prof.T.Cafərov